

MIROSLAW SZUMIŁO¹

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
Instytut Pamięci Narodowej
ORCID 0000-0002-4866-8611

WSPÓLPRACA SŁOWACKIEGO BISKUPA PAVLA HNILICY Z POLSKIMI KATOLIKAMI W LATACH 1964-1989

Cooperation of the Slovak bishop Pavel Hnilica with Polish Catholics during 1964-1989 Abstract

After 1956, cooperation was established between Polish and Slovak Catholics, under which Poles provided various forms of help to the persecuted Church in communist Czechoslovakia. This action consisted primarily in the transfer of banned religious literature, information, and the clandestine ordination of priests. A significant role was played by the Slovak ecclesiastical emigration headed by Bishop Pavel Hnilica. Hnilica was forbidden to enter Czechoslovakia. However, until 1978 he regularly came to Poland to personally organize transfer channels to his country and met representatives of the Slovak clandestine Church and young Slovaks in the oases of the Light-Life Movement. He established close cooperation with Polish bishops and priests, especially with the Cardinals: Wyszyński and Wojtyła.

Keywords: Czechoslovakia, Roman Catholic Church, Bishop Pavol Hnilica, Primate Stefan Wyszyński

Abstrakt

Po 1956 r. została nawiązana współpraca między polskimi i słowackimi katolikami, w ramach której Polacy udzielali w różnych formach pomocy dla prześladowanego Kościoła w komunistycznej Czechosłowacji. Akcja ta polegała przede wszystkim na przerzuceniu zakazanej literatury religijnej oraz przekazywaniu informacji i potajemnym wyświęcaniu księży. Znaczącą rolę odgrywała przy tym słowacka emigracja kościelna z biskupem Pavlem Hnilicą na czele. Hnilica miał zakaz wjazdu do Czechosłowacji, ale do 1978 r. przyjeżdżał regularnie do Polski, aby osobiście organizować kanały przerzutowe do kraju oraz spotykać się z przedstawicielami słowackiego tajnego Kościoła i młodymi Słowakami na

¹ Dr hab. Mirosław Szumiło – profesor w Katedrze Historii Społecznej i Edukacji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, pracownik Biura Badań Historycznych IPN. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się wokół systemu rządów komunistycznych w Polsce oraz stosunków polsko-czechosłowackich. Opublikował m.in. monografię: *Roman Zambrowski 1909-1977. Studium z dziejów elity komunistycznej w Polsce* (Warszawa 2014); e-mail: miroslaw.szumilo@ipn.gov.pl.

oazach Ruchu Światło-Życie. Nawiązał bliską współpracę z polskimi biskupami i księżmi, w szczególności z kardynałami Wyszyńskim i Wojtyłą.

Słowa kluczowe: Czechosłowacja, Kościół Rzymskokatolicki, biskup Pavol Hnilica, prymas Stefan Wyszyński

Kościół katolicki w komunistycznej Czechosłowacji znajdował się w znacznie trudniejszej sytuacji niż w Polsce. W 1956 r. została nawiązana współpraca między katolikami z obu krajów, w ramach której Polacy udzielali w różnych formach pomocy dla prześladowanego Kościoła, szczególnie na Słowacji. Akcja ta była współorganizowana przez słowacką emigrację kościelną z biskupem Pavlem Hnilicą na czele. Ponieważ miał on zakaz wjazdu do Czechosłowacji, przyjeżdżał regularnie do Polski, aby osobiście organizować kanały przerzutowe do kraju i spotykać się z przedstawicielami „Kościół milczenia”.

Zagadnienie to nie zostało dotychczas szerzej opisane przez historyków. Wiedza na ten temat pochodzi głównie z relacji i wspomnień uczestników polsko-słowackiej współpracy. W archiwach czechosłowackiego i polskiego aparatu bezpieczeństwa zachowało się niewiele dokumentów dotyczących bezpośrednio tej kwestii. Na przykład teczka Hnilicy jako cudzoziemca przyjeżdżającego do PRL obejmuje tylko lata po 1977 roku i ma dość skromną zawartość. Odtworzenie szczegółów jego współpracy z Polakami jest zatem bardzo trudne. Mimo to, w niniejszym tekście postaram się przedstawić zarys tego zagadnienia, łącząc ze sobą okrucy informacji archiwalnych i wspomnień.

Pavol Hnilica (1921-2006) wstąpił do zakonu jezuitów w sierpniu 1941 r. W latach 1945-1948 studiował filozofię w Brnie i Děčinie, a następnie teologię w Trnawie. Studia zostały brutalnie przerwane 14 kwietnia 1950 r., gdy w ramach akcji „K” reżim komunistyczny zlikwidował wszystkie klasztory męskie w Czechosłowacji, a zakonników deportował do kilku klasztorów koncentracyjnych. Po wypuszczeniu z takiego zamkniętego ośrodka w Pezinku Hnilica został potajemnie wyświęcony na księdza, a wkrótce potem na biskupa przez bp. Roberta Pobożnego w Rożniawie. W 1951 r. zbiegł z Czechosłowacji i od tej pory żył na emigracji w Rzymie, gdzie ukończył studia na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim. Wykazywał się nadzwyczajną aktywnością, której głównym celem była materialna i duchowa pomoc dla Kościoła za żelazną kurtyną. Przede wszystkim starał się uświadomić opinii publicznej świata zachodniego, co się dzieje w krajach rządzonych przez komunistów. Wygłosił wiele wykładów i napisał wiele książek o sytuacji prześladowanego Kościoła. W maju 1954 r. przedłożył papieżowi Piusowi XII oraz generałowi zakonu jezuitów Polakowi Włodzimierzowi Ledóchowskiemu obszernie sprawozdanie o sytuacji Kościoła w jego ojczyźnie².

W 1954 r. z inicjatywy Hnilicy papież Pius XII założył Comitato di studi per la Chiesa del silenzio (Komitet Studiów dla Kościoła Milczenia). Na czele Komitetu stanął żyjący w Rzymie na wychodźstwie polski arcybiskup Józef Gawlina, a jego sekretarzem został

² P. Hnilica, *Rozhovory. Ludia a udalosti v živote biskupa Pavla Hnilicu*, zhováral sa o otázky kládol F. Vnuk, Bratislava 2001, s. 80-81; J. Hnilica, F. Vnuk, *Pavol Hnilica, biskup umlčanej Cirkvi. 2. časť 1951-1995*, Trnava 1996, s. 38-39.

Hnilica³. Gawlina, były biskup Wojska Polskiego, miał bliskie kontakty ze Słowakami już w latach II wojny światowej, gdy spotykał się z Karolem Sidorem – ambasadorem Słowacji przy Watykanie⁴. Komitet Studiów dla Kościoła Milczenia zbierał się regularnie, wydał książkę *La Chiesa del Silenzio guarda a Roma* (Roma 1957) oraz inne mniejsze publikacje. Jednakże jego członkowie – biskupi z różnych krajów, często w bardzo podeszłym wieku – nie mieli jasnej wizji systematycznej działalności Komitetu. Posiedzenia ograniczały się do wymiany poglądów, bez większej inicjatywy. Po rozpoczęciu Drugiego Soboru Watykańskiego Komitet po cichu przestał funkcjonować⁵.

Pavol Hnilica składał papieżowi i watykańskiemu Sekretariatowi Stanu liczne, szczegółowe sprawozdania o sytuacji Kościoła w Czechosłowacji, a zwłaszcza na Słowacji⁶. Informacje docierały do niego różnymi kanałami z kraju. Niewątpliwie dużą rolę odgrywała też przy tym nawiązana od 1956 r. współpraca między polskimi i słowackimi zakonnikami. Pierwszeństwo należało przy tym do współbraci Hnilicy – jezuitów. W dokumentach SB odnotowano także współpracę innych zakonów: werbistów, dominikanów, redemptorystów, salezjanów, franciszkanów, salwatarianów. Polska była dla nich „kanałem wyjściowym na Watykan”. Z drugiej strony napływały do Czechosłowacji materiały instruktażowe, pomoce duszpasterskie, liturgiczne itp. W Polsce drukowano też dla potrzeb duchowieństwa czeskiego i słowackiego „materiały religijno-społeczne”, a polscy księża udzielali posługi duszpasterskiej obywatelom Czechosłowacji⁷.

Do początku lat 60. współpraca polskich i słowackich katolików odbywała się głównie na poziomie kontaktów pomiędzy przedstawicielami zakonów męskich w obu krajach. Brakowało jednak koordynacji z góry. W trakcie Drugiego Soboru Watykańskiego prymas Wyszyński spotykał się w Rzymie dwukrotnie z biskupem Nitry Eduardem Nécseyem⁸. Pod koniec obrad soborowych, 7 października 1965 r., na wspólną kolację z biskupami polskimi w Instytucie Polskim w Rzymie przybyło czterech biskupów z Czechosłowacji: Eduard Nécsey, Ambróz Lazík, Róbert Pobožný i František Tomášek⁹. Spotkania te nie mogły jednak zaowocować szerszą współpracą, ponieważ wymienieni biskupi byli pod stałą obserwacją czechosłowackiej Štátni Bezpečnosti¹⁰. W tej sytuacji idąca przez Polskę pomoc dla Kościoła na Słowacji mogła być koordynowana tylko przez człowieka głęboko zaangażowanego, żyjącego w wolnym świecie i jednocześnie mającego możliwość łatwego

³ E. Hrabovec, *Svätá stolica a Československo 1945-1965*, w: *Chiesa del Silenzio e diplomazia pontificia 1945-1965*, red. E. Hrabovec, G. Brugnotto, P. Jurčaga, Libreria Editrice Vaticana 2018, s. 298.

⁴ Zob. J. Gawlina, *In viam pacis. Dziennik Biskupa Polowego Wojska Polskiego 1939-1945*, oprac. J. Myszor, Katowice 2019, s. 110, 604, 610.

⁵ E. Hrabovec, *Svätá stolica a Československo 1945-1965*, s. 299.

⁶ Ibidem.

⁷ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (AIPN), sygn. BU 0639/109, t. 2, Notatka służbowa z odprawy dot. powiązań polskich ośrodków klerykalnych z czeskim podziemiem katolickim, 4 X 1962 r., s. 5-6. Szerzej na ten temat zob. M. Szumilo, *The Secret Support of the Polish Church for male religious orders in Czechoslovakia (1956-1965). An overview*, „Slovanský Přehled”, 2022, nr 1, s. 93-116.

⁸ AIPN, BU 0639/109, t. 1, Depesza szyfrowa z Pragi, 26 VII 1963 r., s. 185; S. Wyszyński, Pro memoria 1962, zapis z 27 XI 1962 r.

⁹ M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962-1965*, Lublin 2019, s. 222, 278, 588-589.

¹⁰ AIPN, BU 01283/94, Notatka informacyjna dot. działalności i wypowiedzi bpa Bednorza podczas IV Sesji Soboru, 31 I 1966, s. 435.

kontakty z polskimi biskupami i księżmi. Taką osobą był właśnie Pavol Hnilica, którego godność biskupia została publicznie potwierdzona i ogłoszona przez papieża Pawła VI w czerwcu 1964 r.

Hnilica jako uczestnik soboru został zaproszony na konferencję polskich biskupów obecnych w Rzymie. Spotkanie odbyło się 15 października 1964 r. W protokole konferencji polskich ojców soborowych zapisano w jednym zdaniu, że „obecny na soborze biskup czeski¹¹, jezuita, w półgodzinnej prelekcji przedstawił stan Kościoła katolickiego w Czechosłowacji¹². Kardynał Wyszyński w swoich *Pro memoria* zanotował tylko, że „biskup na wygnaniu” przedstawił swoje przeżycia z okresu, gdy był wywieziony z seminarium duchownego do obozu¹³. Hnilica ówczesną reakcję Wyszyńskiego wspominał następująco: „Obiecał, że weźmie sobie do serca, aby pomagać braciom na Słowacji i rzeczywiście w czasie największego prześladowania najwięcej pomocy w dziedzinie religijnej – zarówno materialnej jak i duchowej – otrzymywaliśmy z Polski¹⁴”.

Do drugiego oficjalnego spotkania doszło rok później – 14 października 1965 r. – gdy na wieczerzę z polskimi biskupami przybyli razem kardynał Beran i biskup Hnilica. Kardynał Wyszyński zapewnił ich wówczas, że Polacy modlą się za Czechosłowacją¹⁵. Od Soboru Watykańskiego zaczęła się bliska współpraca Hnilicy z Wyszyńskim. Hnilica wspominał: „Kardynał Stefan Wyszyński, przyjeżdżając do Rzymu, zapraszał mnie i mówił, że się obrazi, jeśli go nie odwiedzę. Często też zapraszał mnie do Polski, a nawet pośredniczył w załatwieniu pozwolenia na przyjazd wówczas, gdy nie było łatwo przyjechać¹⁶”.

Na czwartym soborowym posiedzeniu 26 września 1965 r. biskup Pavol Hnilica wystąpił w dyskusji nad Kościołem w świecie współczesnym. Mówił w imieniu ludzi cierpiących za wiarę w Boga i wierność Kościołowi w jednej trzeciej świata będącej pod władzą bezbożnego komunizmu. Osądził ateizm jako „najważniejszy błąd współczesności i najcięższą chorobę ludzkości¹⁷”. Po nim przemówił krakowski arcybiskup Karol Wojtyła, przypominając biskupom z Zachodu, jaka jest różnica między ateizmem wynikającym z własnego wyboru a ateizmem siłą narzuconym z zewnątrz, agresywnym i nietolerancyjnym¹⁸. Od czasu spotkań na soborze zaczęła się także znajomość i współpraca Hnilicy z Wojtyłą.

W tym czasie Hnilica nawiązał współpracę z polskim dyplomatą i dziennikarzem Witoldem Laskowskim (1902-1983), który od 1928 r. przebywał w Rzymie jako korespondent polskiej prasy. Po II wojnie światowej organizował z biskupem Gawliną pomoc dla polskich emigrantów we Włoszech¹⁹. Gdy w 1967 r. Hnilica założył maryjny ruch misyjny *Pro fratribus*, Laskowski został włączony w działalność tej inicjatywy. Od 1969 r. prowadził redakcję

¹¹ W polskich oficjalnych dokumentach z tego okresu, kościelnych i państwowych, często nie rozróżniano narodowości ludzi pochodzących z Czechosłowacji, nazywając ich wszystkich Czechami.

¹² M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962-1965*, s. 491.

¹³ Archiwum Instytutu Prymasowskiego w Warszawie, S. Wyszyński, *Pro memoria 1964*, zapis z 15 X 1964 r.

¹⁴ M. Szczepanowicz, *Kurierzy Słowa Bożego. Doświadczenie i dar*, Kraków 2007, s. 53.

¹⁵ S. Wyszyński, *Pro memoria*, t. 12: 1965, oprac. P. Skibiński, Warszawa 2021, s. 287.

¹⁶ M. Szczepanowicz, *Kurierzy Słowa Bożego...*, s. 53-54.

¹⁷ J.M. Rydlo, *Vatikánska „Ostpolitik“ sedemdesiatych a osemdesiatych rokov 20. storočia v súradniciach postoja 2. vatikánskeho koncilu ku komunizmu*, w: *Fidei et Patriae. Jubilejník na počesť 80. narodenín Františka Vnuka*, red. J.M. Rydlo, Bratislava 2008, s. 682-684.

¹⁸ J. Hnilica, F. Vnuk, *Pavol Hnilica, biskup umlčanej Cirkvi. 2. časť 1951-1995*, s. 90-91.

¹⁹ P. Hnilica, *Rozhovory. Ľudia a udalosti v živote biskupa Pavla Hnilicu*, 2001, s. 53-57.

biuletynu „Pro Fratibus”. Jednocześnie pracował dla kilku dużych gazet włoskich (m.in. „Il Tempo”), w których publikował artykuły o prześladowaniu Kościoła w Czechosłowacji. W 1976 r. pisał np. o uwięzieniu na dwa lata księdza Štefana Javorskiego za pracę duszpasterką z młodzieżą. W ocenie Štátnej Bezpečnosti Laskowski był radykalnym antykomunistą²⁰.

Od 1965 r. Pavol Hnilica był wyraźnie traktowany przez władze w Pradze jako *persona non grata*. Miał zakaz wjazdu do Czechosłowacji²¹. Od przełomu lat 1969/1970 wszyscy księża z emigracji mieli ściśle ograniczony jakikolwiek legalny wjazd do Czechosłowacji²². W tej sytuacji kontakty z krajem starano się utrzymywać poprzez tajne spotkania na terenie Polski i Węgier. Przez te dwa państwa przetrucano także zakazaną literaturę religijną w języku słowackim.

Dzięki kontaktom z Polakami była to dobrze zorganizowana akcja, kierowana przez Pavla Hnilicę i jego współpracowników. Paczki z książkami drukowanymi w Rzymie przez Słowacki Instytut Świętych Cyryla i Metodego w Rzymie (Slovenský ústav svätých Cyrila a Metoda – SÚSCM) przychodziły do Polski na adresy przełożonych domów zakonnych męskich i żeńskich. Dalej przesyłano je pocztą na Słowację lub były nielegalnie przenoszone w plecakach przez granicę. Na terenie Polski głównym organizatorem akcji był ks. Sebastian Koszut, Słowak z polskiej części Spisza. Wspominał on ogromne zaangażowanie Hnilicy w akcję przerzutu literatury: „Biskup był nie tylko inicjatorem tych działań, ale również często przyjeżdżał do Polski, odwiedzał różne domy zakonne i osobiście zachęcał zakonnice i zakonników do apostołatu przez pomoc w przesyłaniu książek”²³.

Dużą rolę odgrywali również współpracownicy Hnilicy z emigracji. Jednym z głównych organizatorów przerzutu literatury przez Polskę i Węgry na Słowację był jezuita Michal Lacko, rozpracowywany przez ŠtB w Koszycach. Na terenie obu krajów spotykał się on także ze słowackimi księżmi greckokatolickimi. W Polsce głównym miejscem kontaktowym Lacka było kolegium jezuickie w Krakowie²⁴. Z kanału przerzutowego książek przez Kraków korzystał również Štefan Vrablec z SÚSCM²⁵. Należy przy tym pamiętać o niezastąpionej roli salezjanina Antona Hlinki z Monachium, który zorganizował ogromną sieć dystrybucji literatury religijnej na Słowację²⁶.

W grudniu 1972 r. ŠtB informowała polską Służbę Bezpieczeństwa o zorganizowanej akcji przesyłania literatury religijnej do Czechosłowacji przez Polskę i Węgry kanałem turystycznym. Literatura i dewocjalia były także przewożone z Austrii i RFN przez obywateli polskich, którzy pozostawiali je po drodze w Czechosłowacji. Znajdowano je w skrytkach w samochodach i pociągach. W ciągu roku skonfiskowano literaturę co najmniej

²⁰ Archiv Bezpečnostních Složek w Pradze (dalej: ABS), f. H-713, sygn. H-713/22, Poznatky k osobě polského emigranta Laskowského, 29 III 1977, s. 156.

²¹ B. Katrebová Blehová, *Biskup Pavol Hnilica v oczach Państwowej Służby Bezpieczeństwa (Štátnej bezpečnosti)*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2021, nr 1, s. 190.

²² J. Cuhra, *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*, Praha 2001, s. 54.

²³ M. Szczepanowicz, *Kurjerzy Słowa Bożego...*, s. 104.

²⁴ P. Jakubčín, *Slovenský Katolícky exil v Ríme a komunistická Štátna bezpečnosť. Aktivity Štátnej bezpečnosti voči Michalovi Lackovi*, w: E. Hrabovec a kol., *Slovenský ústav svätých Cyrila a Metoda v Ríme (1963-2013)*, Bratislava 2015, s. 260-265.

²⁵ ABS, H-713, sygn. H-713/6, Zasilání náboženské literatury z Ríma přes PLR do ČSSR, 1 XII 1972, s. 133.

²⁶ E. Hrabovec, *Slovensko a Svätá stolica v kontexte vatikánskej východnej politiky 1962-1989*, Bratislava 2017, s. 251-252.

17 obywatelom polskim²⁷. Dla przykładu 19 listopada 1971 r. w Mikulovie w samochodzie dwóch polskich siostr zakonnych wykryto i skonfiskowano 27 książek religijnych w języku słowackim, wydanych w Rzymie²⁸.

W Wiedniu bardzo aktywnie słowacką misję katolicką w Wiedniu prowadził Stanislav Xaver Čik ze Zgromadzenia Pocięszycieli Boskiego Serca Jezusowego z Gethsemani, w ścisłej współpracy z biskupem Hnilicą. Prowadził on kartotekę zaufanych laików i księży ze Słowacji. Nawiązywał kontakty z ludźmi przyjeżdżającymi z kraju²⁹. Kontakt z tajnym Kościołem na Słowacji utrzymywał także przy pomocy Polaków. Przyjaciele Karola Wojtyły, Andrzej i Wanda Półtawscy z Krakowa, skontaktowali z ojcem Čikiem mieszkających w Wiedniu Elżbietę i Tadeusza Wójcików. Państwo Wójcikowie często jeździli z Austrii do Polski, a po drodze przemycali do Bratysławy i innych miejsc książki, broszury religijne, kasety, magnetofony, a także sprzęt rehabilitacyjny i lekarstwa. W drugą stronę dostarczali informacje i materiały otrzymane od Silvestra Krčmérego, m.in. maszynopisy książek napisanych przez tajnego biskupa Jana Chryzostoma Korca³⁰.

W aktach sprawy „Metod”, prowadzonej na Pavla Hnilicę, zachowały się informacje zdobyte agenturalnie przez ŠtB, które pokazują skalę przemytu książek. W grudniu 1972 r. prywatny włoski spedytor przewiózł z Rzymu do Zielonej Góry w Polsce 12 skrzyń z literaturą religijną. Następnie ta literatura była przetrucana do Zakopanego, a stamtąd na Słowację. W związku z tym ŠtB zarządziła wzmoczone kontrole graniczne osób przybywających z PRL, a zwłaszcza obywateli polskich pracujących w strefie przygranicznej ČSSR³¹.

Ksiądz Sebastian Koszut do pomocy w wysyłaniu książek na Słowację zaangażował najpierw kleryków z seminarium duchownego w Warszawie. Następnie wciągnął do współpracy na dużą skalę Słowaków żyjących w polskiej części Spisza i Orawy oraz młodzież ze Słowacji, przybywającą do Polski na pielgrzymki do Częstochowy i na spotkania Ruchu Światło-Życie (tzw. oazy). W latach 1977-1980 był wikarym w katedrze warszawskiej, dzięki czemu mógł lepiej organizować pomoc dla Słowacji i był w stałym kontakcie z kardynałem Wyszyńskim. Pomagał mu w tym kolega z seminarium ks. Jerzy Bors³².

Szczególną rolę we współpracy polsko-słowackiej odgrywał ruch oazowy stworzony przez księdza Franciszka Blachnickiego, którego centrum znajdowało się w Krościenku, niedaleko granicy. Od końca lat 60. na rekolekcje przybywała tam licznie słowacka młodzież. W 1975 r. liczba słowackich uczestników oaz wzrosła do 300 osób³³. Na spotkania z młodzieżą przyjeżdżał arcybiskup Wojtyła, ze Słowacji przybywali przedstawiciele tajnego kościoła – Vladimír Jukl i Silvester Krčméry. Współpracę z księdzem Blachnickim nawiązał także Pavol Hnilica. Ksiądz Koszut wspominał: „Biskup bardzo cenił księdza Franciszka Blachnickiego, twórcę ruchu oazowego, który był organizatorem całkowicie oddanym pracy apostołskiej z młodzieżą, z wielką żarliwością wspierał biskupa Pawła, miał z nim

²⁷ AIPN, BU 0639/109, t. 2, Dokument dot. kontaktów między kołami kościelnymi CSRS i PRL, 14 XII 1972, s. 263.

²⁸ ABS, H-713, sygn. H-713/5, Náboženská literatura – zadržení, 19 XI 1971, s. 247.

²⁹ Ibidem, Druhé stredisko Hnilici ve Vídni, 17 VI 1970, s. 92; E. Hrabovec, *Slovensko a Svätá stolica...*, s. 252.

³⁰ M. Szczepanowicz, *Kurierzy Słowa Bożego...*, s. 152-153.

³¹ ABS, H-530, Akcja „Archanii” – dożiadanie, 11 I 1973, s. 332-333.

³² M. Szczepanowicz, *Kurierzy Słowa Bożego...*, s. 95-108.

³³ Archiwum Główne Ruchu Światło-Życie w Lublinie, sygn. 5231250/1, Relacja o Ruch Światło-Życie na Słowacji przekazana przez Petera Vaclavika, s. 1.

żywy kontakt w Polsce, a później w Rzymie. Na wzór polskich oaz wspólnie zakładaliśmy wspólnoty oazowe na Słowacji³⁴. W latach 1980-1981 Hnilica pomagał Blachnickiemu w organizowaniu oaz na terenie Włoch³⁵.

Według wspomnień Koszuta, w lipcu 1975 lub 1976 r. biskup Hnilica przyjechał do Krościenka na spotkanie oaz, na które przybyło wielu młodych ludzi ze Słowacji. Celebrował Mszę świętą i głosił słowo Boże, zachęcając do odwagi: „Nawoływał do szukania wielu dróg, aby nieść pociechę duchową i pisane słowo Boże innym braciom w wierze, którzy nie mogli albo bali się przekroczyć granicę. Ogromnie mnie zaskoczył otwartym nawoływaniem do pomocy w przenoszeniu książek przez granicę i aby szukać wielorakich sposobów, aby książki religijne mogły znaleźć się na Słowacji. Nie mówił o nielegalności tych dróg, bo słowo Boże zawsze legalnie chce żyć w ludzkim sercu, ale podkreślał, że trzeba nieraz ponosić ryzyko, by czynić słowo Boże dostępnym i żywym”³⁶.

W Archiwum Ruchu Światło-Życie zachowało się nagranie dźwiękowe ze spotkania oazowego Pavla Hnilicy z młodzieżą polską i słowacką w Krościenku w sierpniu 1978 r. Biskup mówił wówczas o orędziu Matki Bożej z Fatimy. Wzywał młodych ludzi do ewangelizowania ateistów. Rozdając cudowne medaliki Niepokalanej Maryi, zachęcał do modlitw o nawrócenie Rosji i komunistów. Następnie spotkał się w swobodnej atmosferze z młodymi Słowakami. Podzielił się świadectwem swojego życia, opowiadając o likwidacji zakonów w 1950 r. i pobycie w obozie w Podolincu³⁷.

W czasie jednej z wizyt w Polsce biskup Hnilica przyjechał do sióstr urszulanek w Głuchołazach na Śląsku, by prowadzić rekolekcje dla słowackich zakonnice. Towarzyszył mu ks. Dominik Kalata, Słowak z polskiej części Spisza, wówczas wikary w parafii Trzech Krzyży w Warszawie. Siostry urszulanki przyjeżdżały do polskich klasztorów w Głuchołazach, Bardzie Śląskim i Polanicy Zdroju, najczęściej w grupach turystycznych lub jako turystki indywidualne na zaproszenia osób prywatnych. W ten sposób przez kilka lat, podczas wakacji w Polsce, mogły przeżywać odnowę duchową³⁸.

W rekolekcjach uczestniczył także zaprzyjaźniony ze Słowakami ksiądz Stanisław Ługowski MIC, pracujący w parafii w Głuchołazach. Wspominał to wydarzenie następująco: „Trzy dni z siostrami i księdzem Dominikiem słuchałem konferencji biskupa. Oniemiałem z wrażenia. Do dotychczasowych wiadomości i doświadczeń z kontaktów osobistych doszedł usystematyzowany opis sytuacji prześladowanego Kościoła na Słowacji z równoczesnym poszukiwaniem dróg wyjścia. W dużej mierze było to indywidualne świadectwo życia Biskupa, jego wiary, zaufania Bogu, wpisane w ciąg wydarzeń historycznych. Słuchaczkami okazały się bardzo aktywne zakonnice, dużo wiedziały i były gotowe wiele zrobić. Dzięki rekolekcjom bardzo przybliżyłem do biskupa Pawła i słowackiej sprawy, nabyłem wtedy głębokiego przekonania, że muszę zrobić coś konkretnego dla Słowacji”³⁹.

Ksiądz Ługowski zorganizował szeroką sieć przerzutu książek na Słowację. Włączył do niej kleryków z seminarium duchownego w Nysie, mieszkańców Podhala, Krakowa,

³⁴ M. Szczepanowicz, *Kurierzy Słowa Bożego...*, s. 105.

³⁵ F. Blachnicki, *Życie swoje oddałem za Kościół*, Kraków 2005, s. 128-129.

³⁶ M. Szczepanowicz, *Kurierzy Słowa Bożego...*, s. 104-105.

³⁷ Archiwum Główne Ruchu Światło-Życie w Lublinie, płyta CD, sygn. 349, Spotkanie z biskupem Hnilicą, 1978 r.

³⁸ M. Szczepanowicz, *Kurierzy Słowa Bożego...*, s. 48-49.

³⁹ Ibidem, s. 49.

Warszawy i innych miejscowości. Nawiązał liczne kontakty na Słowacji, dzięki czemu na granicy (głównie w Tatrach) bardzo często przekazywano z rąk do rąk całe plecaki. Zorganizowano także druk słowackiej literatury w polskich podziemnych drukarniach. Odrębną siatkę przerzutową stworzył Kazimierz Gajos z Gliwic⁴⁰.

W czasie wizyt w Polsce biskup Hnilica spotykał się także potajemnie z rodakami, którzy przyjeżdżali ze Słowacji. Spotkania odbywały się przeważnie w klasztorach jezuickich w Krakowie i Zakopanem, a także w Warszawie i Częstochowie. Organizowali je księża Sebastian Koszut i Dominik Kalata⁴¹. Nie znana jest niestety dokładna liczba i wszystkie daty wizyt Pavla Hnilicy w Polsce. Z pierwszej połowy lat 70. na podstawie jego wspomnień odnotowano tylko przyjazd zimą 1972 r., gdy podróżował autem w pobliżu granicy z Czechosłowacją. Lawina zasypała drogę i musiał nielegalnie przejechać objazdem przez słowackie terytorium⁴². W aktach służb bezpieczeństwa PRL i Czechosłowacji oraz we wspomnieniach zachowało się najwięcej informacji o wizytach składanych w latach 1976-1978.

Szczególnie ważny był przyjazd do Polski w 1976 r. Pierwotnie Hnilica chciał przyjechać w czerwcu tegoż roku, ale na przeszkodzie stanął wybuch protestów robotniczych w Radomiu i Ursusie. Wizyta została przełożona na sierpień, przy czym ŠtB posiadała informacje, że biskup ma się spotkać z księżmi i laikami, którzy przybędą do niego ze Słowacji⁴³. W związku z tym był obserwowany przez polską SB. Ustalono, że próbował się konspirować. Podróżował w cywilnym ubraniu bez oznak przynależności do stanu duchownego. Unikał też spotkań w szerszym kręgu osób. Odwiedził domy jezuitów w Krakowie i Zakopanem, gdzie spotkał się z nieznanymi osobami z Czechosłowacji. Jak później ustalono, wśród tych osób byli Michał Potocký SJ i ks. Andrej Filipek. Następnie udał się do Częstochowy i Warszawy⁴⁴.

Służba Bezpieczeństwa nie wiedziała jednak o głównym celu tej wizyty. A był on związany z prowadzonymi wówczas negocjacjami między rządem Czechosłowacji i Watykanem. Jednym z warunków stawianych przez władze komunistyczne w Pradze było wstrzymanie wyświęcania księży przez tajnego biskupa Korca. Zakaz ten został przekazany drogą dyplomatyczną za pośrednictwem Watykanu przez kardynała Agostina Casarollego, sekretarza stanu Stolicy Apostolskiej. W ten sposób kandydaci do kapłaństwa z tajnego Kościoła na Słowacji znaleźli się w bardzo trudnej sytuacji. Wtedy zwrócono się o pomoc do Polaków⁴⁵.

Biskup Pavol Hnilica miał się spotkać w Krakowie z biskupem Korcem, aby wspólnie omówić ten problem z polskimi hierarchami. Korec nie mógł jednak przybyć i zamiast niego przyjechał Silvester Krčméry. Wspólnie udali się do arcybiskupa Wojtyły, który brał wtedy udział w III Kongresie Teologów Polskich⁴⁶. Poinformowali go o problemie święceń, o którym słyszał już częściowo od kard. Wyszyńskiego. Powiedział im: „Wyślijcie tych kandydatów do mnie, a ja ich wyświęcę”. Wtedy Hnilica zwrócił uwagę na trudności w dostarczeniu odpowiednich dokumentów potwierdzających przygotowanie kandydata

⁴⁰ Szerzej na temat przerzutu literatury zob. N. Kmet', *Przemyt literatury religijnej z Polski na Słowację*, w: *Między przymusową przyjaźnią a prawdziwą Solidarnością. Czesi – Polacy – Słowacy 1938/39-1945-1989*, cz. 2, red. P. Błażek, P. Jaworski, Ł. Kamiński, Warszawa 2009, s. 240-245.

⁴¹ J. Hnilica, F. Vnuk, *Pavol Hnilica, biskup umłčanej Cirkvi. 2. časť 1951-1995*, s. 245.

⁴² Ibidem, s. 234.

⁴³ ABS, H-713, sygn. H-713/22, Informace o Hnilicovi z posledni doby, 10 VIII 1976, s. 77.

⁴⁴ ABS, H-713, sygn. H-713/16, Hnilica Pavel, biskup – sdělení, 17 XI 1976, s. 252.

⁴⁵ J. Hnilica, F. Vnuk, *Pavol Hnilica, biskup umłčanej Cirkvi. 2. časť 1951-1995*, s. 183-184.

⁴⁶ Kongres odbywał się w dniach 14-16 września 1976 r. w krakowskiej dzielnicy Nowa Huta.

do święceń (*Litterae dimissoriae*). Wojtyła na to odpowiedział: „Nie trzeba. Niech przyjdą z hasłem: *Nemo caritatem majorem habet...* (Nikt nie ma większej miłości...). Kto przyjdzie do mnie z tym hasłem, ja go wyświęcę i bez *Litterae dimissoriae*. Kiedy nie będzie mnie na miejscu, zrobi to mój biskup pomocniczy”⁴⁷.

Już kilka tygodni wcześniej podjął się tego zadania kardynał Wyszyński. Z polecenia polskiego prowincjała pijarów ks. Edwarda Szajora, w dniach 24 i 25 sierpnia 1976 r., udzielił *sub secreto* święceń diakonatu i prezbiteriatu Františkowi Vikartovskiemu. Rok później, również w kaplicy domowej, wyświęcił drugiego pijara ze Słowacji – Ambróza Hanzela⁴⁸. Kard. Wyszyński wezwał polskich biskupów, aby „wyszli naprzeciw słowackiemu Kościołowi”. Ustalono, że zakonnicy będą się zwracać do swojego prowincjała, który poprzez odpowiedniego prowincjała w Polsce przedstawi ich wybranemu polskiemu biskupowi ordynariuszowi, na którego terenie znajduje się dana prowincja zakonna. Hnilica odbył w tej sprawie wiele spotkań z polskimi franciszkanami, kapucynami i jezuitami⁴⁹. W sumie w latach 1976-1989 wyświęcono w Polsce co najmniej 35 Słowaków⁵⁰.

Według informacji StB, w 1976 r. Pavol Hnilica przywiózł z Polski 30 kaset magnetofonowych, przemyconych ze Słowacji. Następnie Šebastian Labo wykorzystał nagrane na nich informacje na potrzeby Watykanu. W grudniu 1976 r. Hnilica spotkał się z Wojtyłą w Rzymie i przekazał mu instrukcje na taśmach magnetofonowych, po które do Krakowa miał się zgłosić ktoś ze Słowacji. W tym czasie zakupił także pięć aparatów służących do wykrywania urządzeń podsłuchowych. Te aparaty miały być dostarczone przez Polskę na Słowację do określonych osób z kręgów kościelnych, które podejrzewały, że czeskosłowacka służba bezpieczeństwa zamontowania w ich mieszkaniach urządzenia podsłuchowe⁵¹.

Štátni Bezpečnosť raportowała: „Polski kler chętnie współpracuje ze słowacką emigracją kościelną i śledzi kwestię religijną w Czechosłowacji bardziej, niż ona na to zasługuje. Dowodem na to jest także referat kardynała Wyszyńskiego i jego współpracowników na ostatnich obradach w Watykanie (październik-listopad 1976), który dotyczył głównie sytuacji Kościoła na Słowacji, bardziej niż w Polsce. Według jego stwierdzeń katolicycy dygnitarze na Słowacji przeżywają „straszny terror”⁵².

W kolejnym sprawozdaniu StB z lipca 1977 r. stwierdzono, że biskup Hnilica „w swojej nieprzyjacielskiej działalności uzyskał w ostatnim czasie pełne poparcie ze strony polskiego episkopatu, przez który nawiązał ścisły kontakt na reakcyjne kręgi kościelne w ČSSR. Na podstawie pozyskanych informacji możemy stwierdzić, że polski kler podjął współpracę z czeskosłowacką emigracją kościelną więcej niż chętnie”⁵³.

Hnilica wspominał później, że podczas jednej ze swoich wizyt w Warszawie, razem z ks. Jozefem Vavrovičem, chciał wynagrodzić kardynałowi Wyszyńskiemu pomoc, której ten udzielał słowackiemu Kościołowi: „Prosiłem, żeby się nie obraził i przyjął finansowy dar

⁴⁷ J. Hnilica, F. Vnuk, *Pavol Hnilica, biskup umłčanej Cirkvi. 2. časť 1951-1995*, s. 184-185.

⁴⁸ M. Szczepanowicz, *Kurierzy Słowa Bożego...*, s. 119-120.

⁴⁹ Relacja bp Pavla Hnilicy w: M. Szczepanowicz, *Kurierzy Słowa Bożego...*, s. 54.

⁵⁰ Szerzej na ten temat zob. M. Szumiło, *Tajne święcenia słowackich i czeskich księży w Polsce (1958-1989)*, „Saeculum Christianum”, 2021, nr 1, s. 208-220; Vybíralová E., *Tajná svěcení kandidátů z Československa v Polsku*, w: *Skryté působení církvi na Slovensku v letech 1948-1989*, red. P. Jakubčín, Bratislava 2018, s. 274-299.

⁵¹ ABS, H-713, sygn. H-713/22, styk slovenských jezuitů ze Slovenskem, 27 XII 1976, s. 112.

⁵² Ibidem.

⁵³ ABS, H-713, sygn. H-713/18, Zpráva k Vatikánu, VII 1977, s. 15-16.

jako wyraz wdzięczności za pomoc. Prymas uśmiechnął się i powiedział: Jestem prymasem Polski, mam prawo i obowiązek pomagać tym, którzy potrzebują. To jest moją radością, że możemy coś pomóc⁵⁴.

Informacje o szkodliwej działalności Hnilicy, które posiadała StB, zostały przekazane polskiej Służbie Bezpieczeństwa. 26 lipca 1977 r. Departament IV Ministerstwa Spraw Wewnętrznych podjął postanowienie o wpisaniu obywatela włoskiego narodowości słowackiej Paolo Hnilicy do indeksu osób niepożądanych w PRL. W uzasadnieniu tej decyzji stwierdzono: „wyżej wymieniony prowadzi wroga działalność polityczną skierowaną przeciwko CSRS oraz innym krajom socjalistycznym⁵⁵”.

Zanim decyzja ta weszła w życie, Hnilica uzyskał jeszcze raz wizę w konsulacie PRL w Rzymie i przyjechał do Polski na międzynarodowy kongres esperantystów, odbywający się w Częstochowie w dniach 17-21 sierpnia 1977 r. W kongresie brało udział 600 duchownych i laików całego świata, w tym 15 księży z Czechosłowacji. Jednym z nich był Imrich Sedlák – administrator parafii w Perine w rejonie Koszyc. O swoim spotkaniu z Hnilicą na kongresie opowiedział później podczas rozmowy z oficerem ŠtB⁵⁶. W trakcie kongresu Hnilica spotkał się przede wszystkim z polskimi biskupami, którzy przybyli do Częstochowy⁵⁷.

W 1978 r. Hnilica usłyszał w polskim konsulacie w Rzymie, że nie otrzyma wizy do Polski, ponieważ została zablokowana na wniosek władz czechosłowackich⁵⁸. Znalazł jednak na to sposób i zwrócił się do konsulatu PRL w Zurychu. Tam otrzymał wizę przez przeoczenie, ponieważ urzędnik go sprawdzający nie zajrzał do indeksu osób niepożądanych⁵⁹. Prawdopodobnie udało się dzięki temu, że miał od papieża Pawła VI pozwolenie na ubieranie się bez oznak godności biskupiej, a także chodzenie w zupełnie cywilnym ubraniu. Po fakcie zorientowali się też funkcjonariusze ŠtB, stwierdzając: „Hnilica ma włoski paszport z podanym zawodem ‘profesor’, tak że nie można się zorientować, że idzie o osobę duchowną, mógł też wnioskować o wizę gdzie indziej, gdzie nie jest znany⁶⁰”.

W trakcie tej przegapionej przez SB wizyty w 1978 r. Hnilica przebywał przez kilka dni na spotkaniu Ruchu Światło-Życie w Krościenku. Tam znaleźli go, prosząc o pomoc, dwaj słowaccy kandydaci do kapłaństwa – kapucyni Ján Otruba i Juraj Tomáš Stanislav. Hnilica zorganizował dla nich święcenia w Częstochowie, których udzielił 9 sierpnia 1978 r. bp Stefan Bareła. Asystował przy tym razem z ks. Kalatą⁶¹. W trakcie pobytu w Zakopanem zastała go wiadomość o śmierci Pawła VI. 11 sierpnia leciał z Warszawy do Rzymu jednym samolotem z kardynałami Wyszyńskim i Wojtyłą. Wtedy to, żartując, przepowiedział, że jeden z nich zostanie papieżem⁶².

⁵⁴ M. Szczepanowicz, *Kurierzy Słowa Bożego...*, s. 54.

⁵⁵ AIPN, BU 1368/3090, Akta osobowe cudzoziemca Paolo Hnilicy.

⁵⁶ ABS, H-713, sygn. H-713/18, s. 110.

⁵⁷ Zdjęcie ze spotkania opublikowano w książce *Biskup umłčanej cirkvi*, podając błędną datę – rok 1976, zamiast 1977, zob. J. Hnilica, F. Vnuk, *Pavol Hnilica, biskup umłčanej Cirkvi. 2. časť 1951-1995*, s. 183.

⁵⁸ Ibidem, s. 185.

⁵⁹ AIPN, BU 1368/3090, Akta osobowe cudzoziemca Paolo Hnilicy.

⁶⁰ ABS, H-713, sygn. H-713/22, Ohlas mezi slovenskou kněžskou emigrací na volbu Wojtyły papežem, 14 XII 1978, s. 226.

⁶¹ L. Bačíková, *Pod' a nasleduj ma! Zo spomienok tajne vysvätených kňazov*, Prešov 2005, s. 112-117.

⁶² J. Hnilica, F. Vnuk, *Pavol Hnilica, biskup umłčanej Cirkvi. 2. časť 1951-1995*, s. 185-186.

Wybór Karola Wojtyły na papieża 16 października 1978 r. wywołał entuzjazm nie tylko wśród Polaków, ale także na Słowacji. Wielu zapewne po cichu liczyło na ten wybór, modląc się w takiej intencji. Przyjaciółka Wojtyły, Wanda Półtawska z Krakowa, prowadziła dzienniki i rozmyślania dedykowane kardynałowi. Pod datą 13 października 1978 r. zapisała: „Przyjechał Słowak i mówi, że cała Słowacja modli się, żebyś został papieżem”⁶³.

Według informacji ŠtB Hnilica przyjął wybór papieża z wielkim zadowoleniem, ponieważ uważał się za przyjaciela Wojtyły i innych polskich biskupów. W następnych dniach był w systematycznym kontakcie z polskimi duchownymi, którzy przebywali w Rzymie. Uczestniczył też w specjalnej Mszy, jaką odprawił nowy papież dla Polaków uczestniczących w inauguracji. W swoim ośrodku na Monte Santo gościł trzech polskich biskupów. Planował bardziej intensywne wykorzystanie Polski do kontaktu z Czechosłowacją⁶⁴.

Okazało się jednak, że nie może już pojechać do PRL. W 1979 r. dwukrotnie odmówiono mu wydania wizy. Biskup był mocno rozczarowany faktem, iż nie został włączony do papieskiego otoczenia podczas pierwszej pielgrzymki Jana Pawła II do Polski, chociaż osobiście o to wnioskował⁶⁵. W 1980 r. został cofnięty z lotniska w Warszawie, gdzie przybył na zaproszenie Wyszyńskiego. Kardynał protestował przeciwko temu u polskich władz. Dostał odpowiedź, że doszło do tego na wyraźny wniosek Pragi, ponieważ Hnilica spotykał się w Polsce ze słowackimi dysydentami i członkami „tajnych struktur kościelnych”. Z kolei protest Hnilicy złożony w ambasadzie PRL w Rzymie nie doczekał się odpowiedzi⁶⁶.

W maju 1981 r. Hnilica, pomimo figurowania na indeksie osób niepożądanych, otrzymał jednak wizę na przyjazd do Polski w związku z pogrzebem prymasa Wyszyńskiego. Na zapytanie Służby Bezpieczeństwa wydział konsularny ambasady PRL w Rzymie wyjaśniał: „Hnilica był osobistym przyjacielem Kardynała Wyszyńskiego i uniemożliwienie mu wzięcia udziału w pogrzebie spowodowałoby niewątpliwie interwencję ze strony władz kościelnych. Wyżej wymieniony został poinformowany, że udzielenie mu wizeny ma charakter wyjątkowy”⁶⁷. 19 października 1981 r. biskup został ponownie wpisany do indeksu osób niepożądanych w PRL. W uzasadnieniu tej decyzji stwierdzono: „ks. Hnilica w czasie pobytów na terenie Polski wykorzystywał ambonę do głoszenia antysocjalistycznych haseł. W obecnej sytuacji społeczno-politycznej kraju przyjazd jego do Polski jest niepożądany”⁶⁸.

W kolejnych latach kilkakrotnie odmówiono mu wizeny wjazdowej do Polski. Zgodę uzyskał dopiero w czerwcu 1987 r., w trakcie trzeciej pielgrzymki Jana Pawła II do kraju. Przyjechał razem ze swoim sekretarzem Šebastianem Labo. W listopadzie 1988 r. ponownie dostał wizę na zaproszenie kardynała Henryka Gulbinowicza z Wrocławia. Pośredniczył w zakupie aparatury do badań hemodynamicznych dla Akademii Medycznej w tym mieście. Jednocześnie zgłoszono wniosek o wykreślenie go z indeksu osób niepożądanych⁶⁹.

⁶³ W. Półtawska, *Beskidzkie rekolekcje. Dzieje przyjaźni księdza Karola Wojtyły z rodziną Półtawskich*, Częstochowa 2008, s. 348.

⁶⁴ ABS, H-713, sygn. H-713/22, Ohlas mezi slovenskou kněžskou emigráci na volbu Wojtyly papežem, 14 XII 1978, s. 226.

⁶⁵ Ibidem, H-713/19, Informace k pobytu papeže Jan Pavla II v PLR, 6 VI 1979, s. 295.

⁶⁶ Ibidem, H-713/26, Hnilica poznatky, 21 VII 1980, s. 275; J. Hnilica, F. Vnuk, *Pavol Hnilica, biskup umlčanej Cirkvi. 2. časť 1951-1995*, s. 235.

⁶⁷ AIPN, BU 1368/3090, Pismo wydziału konsularnego ambasady PRL w Rzymie, 9 XII 1981.

⁶⁸ Ibidem, Postanowienie o wpisaniu cudzoziemca do indeksu osób niepożądanych w PRL, 19 X 1981.

⁶⁹ Ibidem, Akta osobowe cudzoziemca Paolo Hnilicy.

Pomimo bardzo ograniczonej możliwości przyjazdów do Polski, biskup Hnilica dalej z powodzeniem organizował przemyt literatury religijnej. W 1980 r. ks. Koszut wyjechał z Polski i zamieszkał w Rzymie jako sekretarz Hnilicy. Akcję przerzutu literatury na Słowację koordynowali dalej księża Stanisław Ługowski i Jerzy Bors⁷⁰. W sierpniu 1981 r. spędzili miesiąc w Rzymie, gdzie rozmawiali o konkretnych formach transportu książek, dewocjonaliów, kaset z nagraniami i magnetofonów⁷¹. Dostarczano je do Polski również za pośrednictwem pielgrzymów włoskich z ruchów *Comunione e Liberazione*, *Focolarini*, *Charismatici*, którzy na początku lat 80. przyjeżdżali do kraju pochodzenia nowego papieża⁷². Ksiądz Jan Gajek z Lublina dzięki pieniądzom przesłanym przez Hnilicę organizował druk słowackiej literatury w Polsce⁷³.

Współpraca Pavla Hnilicy z Polakami zawiązana w połowie lat 60. i trwająca do końca komunizmu w 1989 r. odegrała ogromną rolę w szerokiej akcji pomocy dla prześladowanego Kościoła w Czechosłowacji, polegającej na przerzucie zakazanej literatury religijnej, przekazywaniu informacji i potajemnym wyświęcaniu księży. Hnilica łatwo znajdował wspólny język z polskimi biskupami i księżmi, a serdeczna znajomość z kardynałami Wyszyńskim i Wojtyłą trwała długie lata. Dzięki przyjazdom do Polski mógł nie tylko koordynować te akcje, ale także spotykać się z przedstawicielami słowackiego tajnego Kościoła oraz młodymi Słowakami na oazach. Współpracę z Karolem Wojtyłą kontynuował w Watykanie, gdy ten został papieżem, ale to już jest temat na odrębne rozważania.

Bibliografia

I. Źródła archiwalne

- A. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie:
AIPN, 1368/3090, Akta osobowe cudzoziemca Paolo Hnilicy.
AIPN, 0639/109, t. 1-2, akta współpracy SB i StB.
- B. Archiv Bezpečnostních Složek w Pradze:
H-530, Akcja „Metod”.
H-713, Hierarchia Kościoła rzymskokatolickiego.
A 36, inv. j. 875, Středisko „Pro Fratibus”.
- C. Archiwum Główne Ruchu Światło-Życie w Lublinie:
Płyta CD, sygn. 349, Spotkanie z biskupem Hnilicą, 1978 r.
- D. Archiwum Instytutu Prymasowskiego w Warszawie:
S. Wyszyński, Pro memoria 1964.

II. Źródła drukowane

- Bačiková L., *Pod' a nasleduj ma! Zo spomienok tajne vysvätených kňazov*, Prešov 2005.
- Białkowski M., *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962-1965*, Lublin 2019.
- Blachnicki F., *Życie swoje oddałem za Kościół*, Kraków 2005.
- Gawlina J., *In viam pacis. Dziennik Biskupa Polowego Wojska Polskiego 1939-1945*, oprac. J. Myszor, Katowice 2019.

⁷⁰ J. Hnilica, F. Vnuk, *Pavol Hnilica, biskup umłčanej Cirkvi. 2. časť 1951-1995*, s. 233.

⁷¹ M. Szczepanowicz, *Kurierzy Słowa Bożego...*, s. 53.

⁷² *Ibidem*, s. 104.

⁷³ ABS, A 36, inv. j. 875, Středisko „Pro Fratibus” – poznatky, 2 I 1984, s. 102.

- Hnilica P., *Rozhovory. Ludia a udalosti v živote biskupa Pavla Hnilicu*, zhováral sa a otázky kládol F. Vnuk, Bratislava 2001.
- Póltawska W., *Beskidzkie rekolacje. Dzieje przyjaźni księdza Karola Wojtyły z rodziną Póltawskich*, Częstochowa 2008.
- Rydlo J.M., *Vatikánska „Ostpolitik“ sedemdesiatych a osemdesiatych rokov 20. storočia v súradniciach postoja 2. vatikánskeho koncilu ku komunizmu*, w: *Fidei et Patriae. Jubilejnik na počesť 80. narodenín Františka Vnuka*, red. J.M. Rydlo, Bratislava 2008, s. 280-290.
- Szczepanowicz M., *Kurierzy Słowa Bożego. Doświadczenie i dar*, Kraków 2007.
- Wyszyński S., *Pro memoria*, t. 12: 1965, oprac. P. Skibiński, Warszawa 2021.

III. Opracowania

- Cuhra J., *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*, Praha 2001.
- Hnilica J., Vnuk F., *Pavol Hnilica, biskup umlčanej Cirkvi. 2. časť 1951-1995*, Trnava 1996.
- Hrabovec E., *Slovensko a Svätá stolica v kontexte vatikánskej východnej politiky 1962-1989*, Bratislava 2017.
- Hrabovec E., *Svätá stolica a Československo 1945-1965*, w: *Chiesa del Silenzio e diplomazia pontificia 1945-1965*, red. E. Hrabovec, G. Brugnotto, P. Jurčaga, Libreria Editrice Vaticana 2018, s. 271-283.
- Jakubčín P., *Slovenský Katolícky exil v Ríme a komunistická Štátna bezpečnosť. Aktivity Štátnej bezpečnosti voči Michalovi Lackovi*, w: E. Hrabovec a kol., *Slovenský ústav svätých Cyrila a Metoda v Ríme (1963-2013)*, Bratislava 2015, s. 260-265.
- Katrebová Blehová B., *Biskup Pavol Hnilica w oczach Państwowej Służby Bezpieczeństwa (Štátnej bezpečnosti)*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, 2021, nr 1, s. 188-208.
- Kmet’ N., *Przemyt literatury religijnej z Polski na Słowację*, w: *Między przymusową przyjaźnią a prawdziwą Solidarnością. Czesi – Polacy – Słowacy 1938/39-1945-1989*, cz. 2, red. P. Blažek, P. Jaworski, Ł. Kamiński, Warszawa 2009, s. 240-245.
- Szumiło M., *Tajne święcenia słowackich i czeskich księży w Polsce (1958-1989)*, „Saeculum Christianum”, 2021, nr 1, s. 208-220.
- Szumiło M., *The Secret Support of the Polish Church for male religious orders in Czechoslovakia (1956-1965). An overview*, „Slovanský Přehled”, 2022, nr 1, s. 93-116.
- Vybíralová E., *Tajná svěcení kandidátů z Československa v Polsku*, w: *Skryté pôsobenie cirkvi na Slovensku v rokoch 1948-1989*, red. P. Jakubčín, Bratislava 2018, s. 274-299.